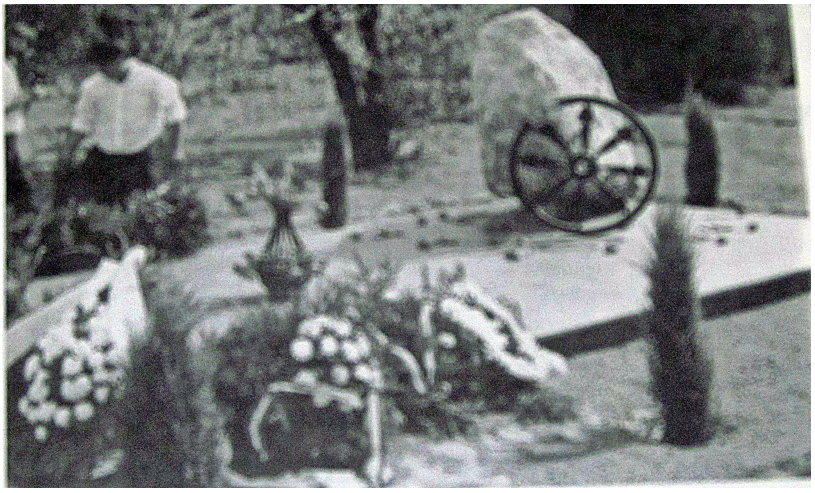
Írta: Farkas Kálmán
2015. január 21. szerda, 14:52

(Farkas Kálmán írása a Cigány Áldozatok Borsod – Abaúj-Zemplén megyei emlékművének avatására 1994-ben.)

CIGÁNYOK BOLTJA. Legtöbben így ismerték Klein Zoltán két helyiségből álló szatócsüzletét. Ott volt egy saroklakásban a hosszú, álmos, immár város Törökszentmiklós legvégén, a Kossuth és Zenész utca sarkán, éppen a cigányváros szélén. Ide jártunk kenyérért, íróért. Itt vásároltuk a medvecukrot, a petrót, mindent, mindent, amire szükségünk meg pénzünk volt.

Klein Zolinál minden becsületes cigánynak volt hitele. Az ősz hajú öreg hölgy, az édesanyja franciakockás füzetbe vezette az adósok nevét. Én gyerekemberként legfőképpen azon csodálkoztam, hogy a fél (-fa) lábú Zolinak hogyan lehet olyan szép, égszínkék szemű, mindig mosolygós, csinos felesége, mint a kis ténsasszony, Gizike. Sokszor megfordultam gyerekként ebben a boltban, s képzeletemben most is látom a keskeny folyosót, amelyik a másik helyiséggel kötötte össze.

Ott volt a kocsma kármentővel, a nagy, hosszú kecskelábú régi asztallal, s szinte érzem orromban a padló olajos illatát. Károly, de leginkább Bandi bátyámmal ide is be-betértünk egy fél deci rumra, s ilyenkor óhatatlanul is nosztalgiáztak apámról, akit a romák csak aranyozó Kálmánnak neveztek. A Csisznyikóban minden cigány tudta, mikor érkezik haza az orgonamester, mert akkor este terítve volt minden asztal Klein Zolinál, ettek, ittak a cigányok, s szólt a zene két nap, két éjszaka egyvégtében. Mulatott mindenki.

NEVES ÉS JÓ FIZETŐ VENDÉG VOLT. Szerették, tisztelték. Mindig volt hitelünk Kleinnél. Anyám, Ökrös Mari, ha tehette, nem élt vele. Fizetett. Nem szíveltem Zolit, mert olyan kimért, mogorva volt.

Nyiladozó értelmű, negyedikes polgárista voltam. 1944-et mutatott a naptár. Éppen abba a korosztályba tartoztam, amelyik ismerkedni kényszerült a leventével. Tanítás helyett ott gyakorlatoztunk a Piac-téren. Nem tudtam mire vélni a nagyon sietős kiképzést. Még csak nem is sejtettem mindaddig, amíg egyik reggel megpillantottam Gizike blúzán a sárga, hatágú Dávid-csillagot. Akkor még nem tudtam felmérni e megbélyegzés, megkülönböztetés jelentőségét. Félve kérdeztem: ,,Miért tetszik viselni ezt a sárga csillagot, Gizi néni?" ,,Azért, mert zsidó vagyok" -válaszolta kissé röstelkedve, szemlesütve. Aztán megláttam a sárga csillagot Zoli zakójának hajtókáján, az öreg ténsasszony blúzán is.

A SÁRGA CSILLAG megbélyegzett, elkülönített, kirekesztett, s vele, viselésével szomorúság költözött Kleinék lelkébe, s ez úgy sugárzott ki, mint az atom, az egész környezetet, a Csisznyikót szomorúság fellege fedte be. Sejtették az öreg cigányok, nem lesz jó vége, közeleg a vészterhes időszak. S ha a zsidóknak ilyen sorsot szántak, akkor következünk mi, romák. Csak az volt a kérdés, mikor és hogyan? Mert a szórványokban élő zsidókat nem volt nehéz megbélyegezni, elkülöníteni. Ám mi történjék egy telep cigányságával? Hol, hogyan kezdjék? A Klein-féle szatócsüzlet ajtaján kattant a lakat, még csak annyi sem szivárgott ki, kik voltak a tettesek, leltároztak-e? Elvitték a sánta lábú Zolit, az öreg nagyságost, meg a búzakék szemű Gizikét. Azóta sem hallottam róluk.

Felfalta, elpusztította őket a ,,Gonosz szellem". És csupán néhány napot kellett várni, hogy a rettegés átterjedjen a cigányságra is. Ezt csak olykor-olykor az égi mennydörgés csillapította, a berepülések, a közeledő front zaja-levegője, amelynek puskaporos illatát szinte már érezni lehetett. Látni, meg észlelni pedig, hogy úrrá kezd lenni a német vezetésen a fejvesztettség, a zűrzavar, s ilyen lelkiállapotban, no meg a háborúvesztés árnyékát előrevetítés tudatában kimerülni látszott a koncentrálóképesség, a sátáni ideológia előre kidolgozott tervének a megvalósítása. Csak ennek tudhatom be, hogy miután egy késő esti mozielőadást követően a cigányokat egy csoportba terelve bezárták a községháza pincéjébe, másnap délután az éjszakai bombariadó riasztó hatására, no meg a front közeledése miatt kénytelenek voltak szélnek ereszteni valamennyiünket.

ÉREZTÜK A VESZÉLYT, hogy a halál torkából menekültünk. De hová? Vissza a cigánytelepre, ahol a tapasztaltak után még csak növekedett a zűrzavar, vad hírek keltek szárnyra, de a

városban batyuzó cigányasszonyok már felfedezték a gettót, látták Gizikénket, a falábú Zolit, s éhségüket csillapítandó a darizott ételből etették meg őket. A Csisznyikóban egyre sűrüsödtek a csendőrök ellenőrzései. Utóbb már naponta jöttek. Elsősorban azokat keresték, akik ételt adtak a gettóba zárt zsidóknak. Bevitték, megverték őket. Ezt elmondták a cigányvárosban mindenkinek. Ha ideig-óráig is, de hatott a megfélemlítés. Néhány nap múlva azonban még ezt is elvették a segíteni akaró cigányoktól. Jött a hír a Csisznyikóba: elvitték Zoliékat. Kiürült a gettó.

KÖVETKEZÜNK MI? CIGÁNYOK?! Szinte érezni lehetett a megszeppentettséget, a kilátástalanságot, a tehetetlenséget az öreg romák arcán, mozdulatain, bénultságán, Mind sűrűbben kerítették be a csendőrök a Csisznyikót. Ürügy a fertőtlenítés volt, valójában mindig kerestek valakit. Eszükön túljárva, nemegyszer a gledicsics bokrok között jutottam ki gyűrűjükből, s mentem a polgári iskolába a Petőfi utcára. Ha késtem, megbüntettek, békaügetésben kellett körülugrálnom az épületet

Átéltem légicsatát, nappali fényt árasztó éjszakai Katyusa vijjogásokat, éltem bunkerben, s szinte éreztem, hogyan fogy el a levegő a hadban állók között, stitkon reménykedtem a romákkal együtt, hogy megmenekülünk. A nácik cigányt-zsidót elemésztő ideológiáját kitervelő fertőzött agyú vezérei az idővel száguldottak versenyt. És alul maradtak, mert már sem erejük, sem idejük nem maradt arra, hogy sátáni programjuk teljesen megvalósuljon. Csonkán maradt, félbemaradt, torzó lett, de olyan, amelynek nyomai ott éktelenkednek bélyegként az emberiség homlokán, s amíg ember él a földön, örökre emlékezni fognak: a gázkamrák emberszellemeket emésztő füstje ismét felszállhat, ha nem fogjuk le az újjáéledő nácizmus kezét, ha nem irtjuk ki e gonosz szellemet.

MEGMENEKÜLÉSÜNKET a véletlennek köszönhettük 1944 őszén. Óráról órára közeledett a front, ám a náciknak mégis maradt annyi erejük, hogy egyik reggel a csendőrök segítségével összetereljék a CSisznyikó felnőtt férfi cigányságát a tizenéves fiúktól az aggastyánokig. Teherautókra zavartak fel bennünket, és esőben indultunk el Szolnok irányába anyáink, nővéreink, testvéreink jajveszékeléseinek kíséretében. Utunkat Szajolig dögök, lótetemek, kilőtt, füstölgő harci járművek, rokkant szekerek sebesültek és halottak kísérték. E szörnyű látványt őrizve emlékezetünkben SS-esek, csendőrök felügyelete mellett bombatámadások kíséretében láttunk hozzá Szajol alatt a Tisza mellett tankcsapdákat ásni. Étlen-szomjan. Amikor a fővárosba utazom, itt mindig eszembe jutnak a fájó, keserű emlékek, azok a percek, órák, napok, amikor étlen-szomjan, a fagyos földben maradt marharépával csillapítva éhségünket, menekülnünk kellett úttalan utakon, szántóföldeken, gödrök, lankák között a deportálás elől. Féltünk, hogy elfognak? Ahogyan visszapergetem az emlékezetemben a pillanatokat, azt mondhatom, hogy nem jutott eszünkbe! Csak egyetlen gondolat vésődött belénk: élni!

ÉS SIKERÜLT! Fellélegzett a cigányság. Együtt éltünk a csóróságunkkal, lelkünkbe telepedett félelmeinkkel, s megszokott éhezéseinkkel. Hegednek a sebek, halványul az emlékezet, a drámai képek már csak kísértetként járnak vissza, s ha a nácizmus újjáéledésének nem látnánk, nem tapasztalnánk világszerte a próbálkozásait, itt-ott térhódításait, talán félelmeink kihúnynának. Ám így nem szunnyadhat a lelkiismeret, fel kell ráznunk az új nemzedékeket, figyelmeztetni a veszélyekre.

Élményeinket, a zsigereinkbe ható keserveseket, a drámákat, a megélteket, az álmainkba visszalopakodókat életre kell keltenünk, s átadni unokáinknak.

Soha nem felejtem el, amikor az öreg Feldmann Lajos hazatántorgott Auschwitzből, s odaállt anyám elé, hogy megkérje özvegyen maradt Malvin néném kezét. Nem kérdeztük, nem tudtuk, mi történt első feleségével, s nyolc gyermekével. Nem akartuk felszakítani a sebeket. Mégis, amikor olykor-olykor meg akarta osztani fájdalmát, sírógörcsöt kapott, s képtelen volt a megélt borzalmakon úrrá lenni. Nem az egyetlen vegyes házasság a családunkban. De más cigány-zsidó vagy magyar családban sem. Feldmann kikísérte Malvin nénémet is a temetőbe. Ezt a csapást már nem bírta elviselni. Bezárkózott, kerülte az embereket, s néhány hónap múlva követte a sírba.

NEM SZERETNI, ELVISELNI kell az évfordulókat. Különösen akkor, ha azokhoz drámák tapadnak. Valamiért mégis igen fontosak. Azért, mert illik emlékezni rájuk. Vannak, akik ezt szívből, fájdalomból teszik, hiszen elveszett őseikre emlékeznek, a hatalom meg hivatalból, mert ha nem tenné, megszólná a világ. Így aztán, összefonódva, hivatalos kegyeleti ünneppé degradálódik az emlékezés. Ettől félek, mert úgy vélem, hogy míg az öröm megosztható, s igazán csak mássá, másokkal együtt nemesül boldog pillanattá, a fájdalmat elviselni, valaki elvesztését megélni-újraélni csak egyedül képes igazán az ember. S a zsidóság mellett a cigányság elpusztítását megtervező náci ideológis mégis arra kényszeríti az emberiséget, az egyént, a társadalmakat, hogy a holocaustra kollektíven emlékezzék. És erre lelkiismeretem szerint készülnöm kellett. Ezt sugallta énem, megaláztatásaim, a cigányságot ért dráma, amely csaknem saját életemben is bekövetkezett.

Lehet-e csodálkozni, hogy tudati létemben hordoztam a tervet, s megálmodtam, milyen legyen a Cigány Áldozatok Emlékműve? Ezt az álmot osztottam meg azzal a dr.Vincze Istvánnal, a megye fő-építészével, akinek kíséretében a Miskolctapolca melletti hegyen kiválasztottuk azt az életkövet, amely két éve, mint jelkép, ott áll vörösmárvány fölött, hirdetve a cigányság viharos életét, oldalában a cigánykerék, előtte kovácsolt vas amfóra, s a felirat immár két nyelven: magyarul és cigányul. ,,Anda le mudarde romengo seroipe. Gondolataink a cigány áldozatokra szállnak.” Ezeket a fájdalmakat, örök sebeket feltépő gondolatokat hirdeti ÍMagyarország

jelenleg egyetlen kőemlékműve, amely a gázkamrákban füstté vált őseinknek állít emléket

ÖRÖK SEBEKET EMLÍTEK. Igen, mert az idők végtelenségéig figyelmeztetnek a gonoszra, az emberiség, s benne a zsidóság mellett a cigányság ellen a sátáni ideológiák alapján megtervezett és torzó drámákra. Olyan bélyegre, amely ott éktelenkedik az emberiség homlokán s felkiáltójelként figyelmeztetnek ma is arra, hogy ami 50 esztendővel ezelőtt megtörtént, megismétlődhet, ha nem mossul tisztára lelkiismeretünket.

Elpusztított, gázkamrákba, de a bolsevizmus gulágjaiba is zárt, malenkij robotra elhurcoltak is igazságtételért kiáltanak. A holocaust fél évszázaddal ezelőtt elkövetett borzalmaira emlékezve nem, vagy alig esik szó a cigány áldozatok tízezreiről.

Illik is, tisztesség is, de főleg az igazság követeli, hogy az elpusztított romákról is szóljunk, akik füstté váltak, jeltelen sírokban nyugszanak, akiknae a feje fölött nincs sírkereszt és sem átkot, sem imát nem mormol értük senki.

Egy esztendővel azelőtt, 1993. április 27-én emlékezők sokaságának részvétele mellett került sor a Cigány Áldozatok Emlékművének felavatására. Dr. Várady József, a Debrecen-Nyíregyházi Püspökség püspöki helynöke, azóta kinevezett pápai prelátus áldotta meg és szentelte föl. Görögkatolikus, református, evangélikus és más felekezetű papok, tiszteletesek ökomenikus istentisztelettel, imával, bibliai felolvasásokkal róttál le kegyeletüket.

Gervai Tamás, a Debreceni Zsidó Hitközség alelnöke, a külügyminiszter megbízottja megrázó szavakkal idézte a holocaust borzalmait, s a szemtanút: ,,A szokásos szelektáláson átesve, a cigányokat levetkőztették, autóra dobálták és bevitték a gázkamrába. Egy kis helyiségbe ciánt eresztettek be, mely mintegy 5 perc alatt végzett a szerencsétlenekkel. Ezután a hullákat folyamatosan dobálták az égő kemencébe. Az égetés három órán át tartott, s az első 24 óra alatt 2200 cigányt gázosítottak és hamvasztottak el. Másnap az egész láger levegője a szerves anyagok égésénél tapasztalható jellegzetes szaggal volt tele.”

Choli Daróczi József költő, emlékműavató beszédében egyebek között a költőt is idézve a következőket mondta: ,,Oly korban éltem én e földön, mikor az ember úgy lealjasult, hogy önként, kéjjel ölt, nem csak parancsra, s míg balhitekben hitt, s tajtékzott téveteg”. Mi most itt Nyírergyházán emlékművet avatunk.

Ez az emlékmű ne csak mementója legyen a nácizmus cigány áldozatainak, de figyelmeztető jel is. Figyelmeztetés arra, hogy a fasiszta eszme, a faji előítélet minden korban, minden társadalmi rendszerben felbukkanhat, sőt, uralkodóvá is válhat újra meg újra. Ez az emlékmű emlékeztessen és figyelmeztessen! De mindenekelőtt zarándokhelye legyen cigány és nem cigány nemzedékeinknek.

SZÍVÜNKBEN MEGBÉKÉLÉS, gondolatainkban kegyeletes emlékezés. Akkor ott, április 27-én verőfényes tavaszi délután megfogadtuk: amíg cigányok élnek e haza tájain, esztendőről esztendőre április 27-én elzarándokolunk a Nyíregyházi Északi temető Cigány Áldozatok Emlékművéhez, hogy lerójuk kegyeletünket halottaink, a Holocaust áldozatai előtt. Ezért jöttünk. Átkozni és fejet hajtani.

***

Blessing and Bowing

Farkas Kálmán, lapunk munkatársa, a magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei szervezetének az elnöke volt. Ő kezdeményezte a roma holocaustnak azt az emlékművét, amelyet Borsod-Abaúj-Zemplén megyében fölállítottak.

Journalist Kalman Farkas, the president of the Szabolcs-szatmar-Bereg District Office of the Hungarian Cultural Association of the Roma nation initiated a Roma Holocaust Memorial that was erected in the district. (It is to be noted that after Borsod-Abauj-Zemplen, this district contains the largest Gypsy population nationwide.

(Farkas Kálmán írása megjelent az Közös Út- Kethano Drom című folyóirat 1994/2. számában.)